

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА
КНИГА ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Том 116

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS
BOOK OF EDUCATIONAL STUDIES

Volume 116

STRATEGYS FOR COMPETENCES' DEVELOPMENT OF STUDENTS IN EDUCATIONAL STUDIES BASED ON CREATIVITY TRAINING THROUGHTH COLLAGE TECHNIQUES

GERGANA MIHAILOVA

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Educational Studies and the Arts
Department “Pre-school and Media Education”*

Abstract. This article traces different options for the development of creative skills with students from pedagogical specialties by using collage techniques, and the impact of those techniques on the formation of positive attitudes towards various aspects of creative thinking. We argue that those competences are a strong base for students' successful future pedagogical work with pre-school groups of children. The article reflects numerous research activities carried out by its author and takes into consideration all the results observed, related to the application of collage as an essential part of modern art. The provocative functions of collage allow for an in-depth interpretation, especially when it comes to the ways children use it in their art activities, part of their kindergarten curriculum. And it is those functions that get in the focus of the research program discussed in this article. Another significant part of the paper is the formation of creativity skills by means of using the collage technique in the interpretation of Van Gogh's Sunflowers. The results of the study reflect the author's observation related to the entire dynamics of the research process, analyzing the good practices of collage application, with both children and students, and outline research questions for future publications.

Keywords: teaching creativity skills, collage techniques, competences of students in educational studies (future teachers), products of art, kindergarten

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИТЕ НА СТУДЕНТИ
В ПЕДАГОГИЧЕСКИ СПЕЦИАЛНОСТИ ЧРЕЗ ОБУЧЕНИЕ
В КРЕАТИВНОСТ С ТЕХНИКАТА НА КОЛАЖА

ГЕРГАНА МИХАЙЛОВА

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра „Предучилищна и медийна педагогика“*

Резюме. Статията проследява детайлно целенасоченото обучение и изграждане на умения със студенти от педагогически специалности в техниката на колажа и влиянието ѝ за създаване на нагласи като провокация за креативност, комбинативност и творческо мислене. Чрез създадените компетентности студентите се предполага успешно да реализират креативни дейности с деца от предучилищна възраст. Публикацията се базира и на задълбочени наблюдения в изследователски план на автори проучвания, с фокус върху колажа като фрагмент от изобразителното изкуство и съществена част от модерното изкуство. Създаден с цел да провокира, колажът се интерпретира и прилага в различни сфери на изобразителното изкуство, но е и компонент в обучението на децата от предучилищна възраст чрез изобразителните дейности в смесените техники. Това е съществена част от заложената изследователска програма за обучение в креативност. Друг акцент в настоящото изследване се явява креативността, с техниката на колажа при интерпретиране на „Слънчогледите“ на Винсент Ван Гог. Резултатите от изследването проследяват дадените зависимости, динамика, идентифициране и интерпретиране на съответните процеси в заложената проблематика, като се отчитат добрите практики за работа с колаж както при студентите, така и при децата и се очертават изследователски въпроси към бъдещи публикации.

Ключови думи: обучение в креативност, техника на колажа, формиране на умения у студентите – бъдещи учители, художествени произведения, детска градина

УВОД

Във въвеждащата част от публикацията е обърнато внимание на колажа като част от съвременното изкуство. Проследена е неговата история чрез създателите му в началото на ХХ в. – испанския художник Пабло Пикасо и френския художник Жорж Брак, чието приятелство и съвместна работа в този период създават тази техника в експерименталните им картини. Тя става революционна за времето си и след нея се зараждат множество течения в изкуството. Създадена е с идеята за провокация, абстракция, кубизъм и нестандартност. Художниците, които я прилагат в изкуството си, експериментират в областта на натюрморта, портретната живопис и фантастичните фигури. Това е „жива“ техника, в която чрез ръцете се претворяват различни материали и се създава нещо ново.

Настоящото изследване е насочено към студентите от педагогически специалности – бъдещи предучилищни педагози, които да приложат техниката на колажа чрез интерпретиране на известни картини на художници, като стратегия за развитие на креативността. Този подход цели да провокира у студентите творческо мислене и фантазия, които те от своя страна да провокират у децата от предучилищна възраст.

КОЛАЖ. ИСТОРИЯ И СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ НА КОЛАЖА

Когато се спомене понятието „колаж“, то асоциативно се свързва с кубизма и името на Пабло Пикасо (Pablo Picasso). Той и Жорж Брак (Georges Braque) са първите, които използват колажа като метод за създаване на иновативно изкуство, като провокация, като нещо ново и различно. Колажът е произведение на изкуството, съставено от различни материали, залепени върху хартия, дъска или платно. Използваните материали се определят от художника. Някои колажи включват изрезки от вестници, снимки, парчета плат и твърди предмети, както и много други материали. Думата „колаж“ произлиза от френския глагол „coller“, който означава „лепя“ или „залепвам“. Може да се твърди, че колажът създава революция в модерното изкуство (Gersh-Nesic, 2015). Картината „Bottle of Vieux Marc, Glass, Guitar, and Newspaper“ („Бутилка Vieux Marc, чаша, китара и вестник“) е малка рисунка от Пабло Пикасо, създадена през 1913 г. Тя изобразява серия от предмети и хартиени фрагменти, събрани върху маса, чийто овален ръб е свободно нарисован в долния десен ъгъл на композицията. Абстрактните форми на китара, чаша и бутилка вино, изрязани от бели, сиви и черни хартии, са съпоставени с нарисувани линии, указващи други елементи от формата на всеки обект. Думата „Vieux“, изписана на ръка върху гърлото на бутилката, е частично закрыта от черните форми и се припокрива с тях. Две части, изрязани от същия вестник „Le Figaro“ (включително заглавието), са залепени под прав ъгъл към центъра. Фрагменти от два мотива за пренасяне на бродерия разширяват подредбата към краищата на хартията. Предметите са показани от няколко гледни точки: докато китарата и масата изглеждат гледани отгоре, то бутилката и чашата са показани от страни. Светлосинята подложка е избледняла, а краищата ѝ са неправилни¹. „Натюрморт с плетен стол“ („Still-Life with Chair Caning“)² от 1912 г. се счита за първия създаден от Пикасо колаж. Той първо е изрисувал плетката на стола, после го е

¹ Art and Artists. Pablo Picasso (1913). Bottle of Vieux Marc, Glass, Guitar, and Newspaper – <https://www.tate.org.uk/art/artworks/picasso-bottle-of-vieux-marc-glass-guitar-and-newspaper-t00414>

² Pablo Picasso (1912). Still-Life with Chair Caning – <https://www.pablocpicasso.org/still-life-with-chair-caning.jsp>

очертал с въже, така че да изглежда като позлатена рамка (Hodzh, 2007: 22). „Плетката“ на тръстиковия стол е типична за парижките кафенета и е изрисувана с детайлни подробности. Върху него се вижда чаша, нарязан лимон и боядисана тръба („Art in context“, 2022).

Кубистът Жорж Брак (Georges Braque), вдъхновен от метода на колажа на Пабло Пикасо, създава тази техника и я използва за първи път в творбата си „Fruit Dish and Glass“ („Ястие с плодове и чаша“). Конкретната техника „papier collé“³ е специфична форма на колаж. Този термин произхожда от френската дума, която в буквален превод означава „залепена хартия“ или „хартия за колаж“. Това е художествена техника, състояща се от залепени изрезки от хартия за създаване на декоративна композиция. Залепените парчета представляват предмети или имитират различни нехартиени материали, като например дърво. Техниката възниква в периода на кубизма през есента на 1912 г. и се свързва с нейните създатели Пабло Пикасо и Жорж Брак, които правят композиции с „papier collé“, като използват печатна или цветна хартия, тапети, билети, листовки и фрагменти от вестници. След това те завършват процеса с рисунки, с пастел, въглен или други рисуванни форми, което се отнася по-скоро до рисунката, отколкото до живописата.

В своя първи колаж „Fruit Dish and Glass“ Жорж Брак открива на витрината на един магазин ролка на тапет с дървесни мотиви. Той ги вмъква в кубистично изображение на чиния с плодове и чаша. Пресичащите се плоскости на рисунката и колажните елементи нарушават традиционните представи за перспективно пространство, но въпреки това създават усещането за плот на маса и врата, може би дори за кафене. Това е визуална игра, играеща с възприятията на зрителя и с пространството. За Брак акцентът на кубизма върху натюрморта е свързан преди всичко с изобразяването на пространството. Той е силно привлечен от него (Braque, 2022).

В периода, в който работят съвместно (1908–1914), Пабло Пикасо и Жорж Брак създават отличителен „кубистичен“ стил. Наричат ги: „Пионерите на кубизма“⁴. Независимо от своите различия не само в изкуството, но и като темперамент, техните творби са сходни и в същото време всеки от тях се стреми към различни естетически ефекти. Брак желае творбите му да поддържат усещане за баланс и хармония, докато Пикасо се стреми да наруши това усещане за баланс и хармония. Любопитен факт е, че двамата

³ Artex. Art dictionary, <https://www.artlex.com/papier-colle/>

⁴ „Picasso and Braque: Pioneering Cubism“ – това е заглавието на изложба, открита в Музея за модерно изкуство в Ню Йорк (МОМА) на 24 септември 1989 г. <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/1730>. Куратор на изложбата е Уилям С. Рубин, почетен директор на Музея за живопис и скулптура. Подробности за размерите на тази изложба могат да се открият в публикация на вестник „Таймс“, <https://www.nytimes.com/1989/09/22/arts/picasso-and-braque-brothers-in-cubism.html>

художници създават произведения в стила на кубизма, на колажа, но също така и гравюри в стила на кубизма, което е изключителна рядкост. Те са емблематични и остават сред най-колекционираните и ценни графични творби и до днес („Still Life with a Bottle of Rum“ (1911) by Picasso and „Hommage to J. S. Bach“ (1911–12) by Braque) (Masterworks Fine Art Gallery, 2023).

В началото на XX в. колажът излиза на преден план в модерното изкуство. Той се обединява с художествени движения като кубизъм, конструктивизъм и футуризм. Движението в изкуството дада, чието начало е поставено през 1916 г. в Цюрих, Швейцария, е особено подходящо за колажа. Художниците дадаисти наследяват заложеното от Пабло Пикасо и Жорж Брак и продължават да експериментират с него. Докато кубистите предпочитат натюрмортите, дадаистите работят върху широк спектър от портретната живопис: от преосмислени портрети до фантастични фигури.

Немският художник колажист Курт Швитерс (Kurt Schwitters) създава произведение от остатъци и предмети (Merzbild 32 A. Das Kirschbild, 1921), които събира от улиците на родния си град ХанOVER, Германия. Този колаж е композиран внимателно от художника чрез закрепени с лепило и пирони материали върху боядисана дъска, напластена с множество слоеве боя. Светлата и тъмната боя върху дъската формират основата на колажа и създават илюзия за дълбочина. На дъската са прикрепени различни тъкани, изображения на котенца, опаковки от бонбони, изрезки от вестници и детска карта за игра с череша, върху която Курт Швитерс е написал с молив фраза, която не е граматически издържана: „Ich liebe dir!“ („Обичам те!“). Триизмерни обекти, включително счупена тръба, стърчат от повърхността. „Merzbild 32A“ принадлежи към т.нар. серия „Merz“. Това е термин, който художникът създава чрез изрязване на втората сричка на немската думата „Kommerz“, което в превод на български е „търговия“, а самият терминът „Merz“ не означава нищо и буквално е безсмислие. Колажът се превръща в основна форма на изразяване на художника. След края на войната той казва: „Така или иначе всичко се беше разпаднало и от фрагментите трябваше да се направят нови неща“ (Schwitters, 2022; Artfilemagazine, 2022).

Анри-Емил-Беноа Матис (Henri-Émile-Benoît Matisse) е френски художник, известен с умелото използване на цвета и линията в оригинален рисунък. Той е сред световните авангардни майстори заедно с Пабло Пикасо и Марсел Дюшан, наричани „революционерите“ на XX век в пластичното изкуство. През 1906 г. в Париж двамата художници Пикасо и Матис се запознават и създават дългогодишно приятелство и творческо съперничество (Marianska, 2017).

По повод откриването на изложбата: „Henri Matisse: The cut-outs“ („Анри Матис: Изрезки и колажи“) на 17 април 2014 г. в галерия „Tate Modern“ в Лондон (Tate Modern Exhibition, 2014) от списание „AnOnder“ са компили-

рали някои от думите на художника, с което можем да навлезем по-детайлно в света на неговото изкуство и по-конкретно в това, което е свързано с колажа. Матис казва, че никога не е изразявал истински себе си, докато не е започнал да работи с колажи. Неговите изрезки включват някои от най-известните му творби и също така представят художника в най-изразителната му форма. „От момента, в който държах кутията с цветове в ръцете си, знаех, че това е моят живот. Хвърлих се в него като звяр, който се спуска към нещото, което обичам“ (Neve, 2014).

„Jazz 1947“⁵ на Анри Матис е лимитирана художествена книга, съдържаща 20 плочи, отпечатъци от цветни колажи, от нарязана хартия, придружени от писмените мисли на художника, които той ръчно е изписал на лист. За първи път е издаден на 30 септември 1947 г. от издателя изкуствовед Tériade. Портфолиото, характеризиращо се с ярки цветове и поетични текстове с циркови и театрални теми, бележи прехода на Матис към нова форма на изразяване в неговото изкуство. Техниката, която в своите колажи Матис използва от хартиени изрезки, самият той нарича „рисуване с ножици“. Цветовете за тези колажи той създава от големи късове хартия, оцветени с гваш. Това се прави в неговото ателие с помощта на асистенти, които под неговите инструкции смесват цветовете. (Това се налага заради тежка операция, която го приковава в инвалидна количка.) Цветът, както по-горе беше отбелязано, е бил изключително значим за него. Пример за виртуозната детайлност във формите, изваяни с ножица, е една от поредицата четири „Сини голи тела“ (1952). Интензивният син гваш на боядисаните изрязани форми създава усещане за тежест, така че силуетът изглежда като релеф, издълбан в цвета. Матис описва корелацията между цвят и обем с думите: „Да се реже до бързия цвят ми напомня за директното рязане на скулптори“ (МОМА, 2014).

Вече 100 години колажът е представен от безброй различни движения в изкуството – от сюрреализъм до абстрактен експресионизъм и поп арт, които изследват тази техника. Колажът заема значителна част от съвременното изкуство. Днес множество млади художници използват този художествен метод на изразяване, в който разкъсват, изрязват, оформят и залепват различни материи, работейки с ръцете си. Според нас това е „жива“ техника, която отразява експресивността и тактилно усещане и в същото време изобразява новата мисъл и креативност в създаденото произведение, което е акцент в настоящото изследване.

⁵ Henry Matisse. Jazz 1947. The Metropolitan museum of art THE MET. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/353770>

ИНТЕРПРЕТИРАНЕ НА КАРТИНИ НА ИЗВЕСТНИ ХУДОЖНИЦИ С ТЕХНИКАТА НА КОЛАЖА – ОБУЧЕНИЕ В КРЕАТИВНОСТ

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследването е проведено в последните три години (2020–2022) с общо 313 студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ (ПНУП)⁶, 2. курс в редовна и задочна форма на обучение, 4. летен семестър, в дисциплината „Приложни техники за творчество в детската градина – изобразителни“. Целта на дисциплината е да се овладеят знанията и уменията в изобразителните дейности, заложили в ситуацията по изобразително изкуство в детската градина. Очакван резултат според учебната програма е студентите да умеят да прилагат в педагогическата си практика разнообразни материали и техники на изпълнение в дейностите по изобразително изкуство, които са в съществена връзка с естеството им на работа в детската градина.

Изследователският подход с всички групи студенти беше един и същ. През 2020 г., когато обучението премина изцяло в онлайн среда заради пандемията с COVID-19, в образователната платформа на Софийския университет **Moodle** се създаде и се реализира настоящият проект „Проект за колаж по произведение на изобразителното изкуство“, който продължи да се прилага с останалите курсове студенти, обучаващи се по тази дисциплина. Преди да се постави този проект във връзка с дисциплината и следване на учебната програма, студентите последователно се запознават с изобразителните дейности на децата – рисуване, апликиране, моделиране, със специфичните техники на изпълнение във всяка от тях. Също така и със смесените техники, които стоят в основата на настоящия проект. Обучението се осъществява чрез приложение в практически индивидуален план на обучаващи задачи за всеки студент, които студентите реализират и представят в платформата **Moodle** по съответните теми, заложили в учебната дисциплина. След като студентите се запознаят с техниките и осъществяват съответните задачи в практически план, свързан с изобразителните дейности, се обучават в смесени техники – това са техники, които включват освен комбинация между различните изобразителни материали също и двете дейности апликиране и рисуване. Към тази тема е предвидена задача всеки от студентите да реализира авторски проект с техниката на колажа, подходящ за приложение с деца в детската градина. Досегашните ни наблюдения показват, че тази

⁶ Общият брой студенти представлява съвкупност от пет курса, проведени през трите години. За означението им съкратено ще се използват следните съкращения: ПНУП 2020 р.; ПНУП 2021 з.; ПНУП 2021 р.; ПНУП 2022 з. и ПНУП 2022 р.

техника предполага развиване на фините двигателни умения на децата, както и усещането за цвят, текстура и комбинативността им (Mihailova, 2022). Именно чрез такава задача студентите пречупват през собствените си практически умения спецификата на техниката на колажа и усвояват знанията за нея. Изпълнението на тази задача в обобщение на наблюденията ни показва, че от всички изследвани студенти: 63% са проявили оригиналност, съобразили са се с техниката на колажа, приложили са смесена техника, 29% са копирали дословно дадените образци за реализиране на задачата (в тези колажи липсва творческо решение), 6% не са се съобразили с изпълнението и изискванията, като са представили обикновена апликация, а 2% от тях въобще не са изпълнили задачата. Тези резултати показват, че обучителната творческа задача дава добро съотношение за успешно приложение на техниката на колажа от студентите, но и възможност да се предложат насоки за прецизиране, допълнение и усъвършенстване. Именно това провокира поставянето на следващата творческа задача: „Проект за колаж по произведение на изобразителното изкуство“, насочена към студентите – предучилищни педагози. (В случая условно наричаме студентите – „предучилищни педагози“, независимо че те са в бинарната специалност – „Предучилищна и начална училищна педагогика“.)

Основните параметри на изпълнение от страна на студентите при реализиране на обучителната – творческа задача – проект, предвижда на първо място избор на художник и картина, която да се интерпретира с техниката на колажа. Тук те трябва да съобразят избора си в композиционен план, т.е. съдържанието на картината да е с малък брой обекти или фигури, подходящи цветови комбинации и нюанси, достъпни за децата като възприятие. Да е например класически тип картина на световен или български художник. Друго, с което трябва да се съобразят студентите, за да съответства на спецификата на техниката на колажа, са материалите: комбинация от изрезки от различни структури – например хартия или картон (вестници, кашони, кутии, списания, брошури, рекламни материали, календари, страници от ученически тетрадки с редове, кариран), канап, прежда, плат, копчета и др. Целенасочено на студентите не са дадени готови визуални примери. Готовия проект те качват към задачата в *Moodle*, с кратко описание и мотивация за избор на художник и картина. В изследователски план това наложи създаването на авторови показатели и критерии за оценка качествата на студентските проекти, които са представени в следващите параграфи.

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ – МЕТОДОЛОГИЯ

В основни линии методиката се основава на теоретично проучване, с фокус върху колажа и анализ на авторови критерии, изведени в процентно отношение (табл. 1). Критериите са разпределени в три категории, съотнесени в петстепенна скала за компетентността на студентите чрез усвоени умения и приложение на техниката на колажа. Целта е да се проследят креативните решения при изпълнение на творческата задача, степента на усвоени знания и умения за приложение на техниката на колажа, които да могат да приложат при работата с деца в предучилищна възраст.

За проявената оригиналност и креативност при интерпретиране на дадено произведение на изкуството от студентите при оценяването им във връзка с използването на техниката на колажа се имат предвид дефиницията, дадена от сър Кен Робинсън: „Креативността е процесът на създаване на оригинални идеи, които имат стойност.“ За Робинсън от значение са въображението и иновативността, прилагането на нови идеи в практиката (Robison et al., 2017:116). На това място бихме изяснили понятието „креативност“, дадено в тесния му смисъл от Любен Десев: „способността на човек за създаване на нещо ново, базирано на фантазията и комбинативността, и генерирането на оригинални идеи, видоизменени и приложени по оригинален начин“ (Desev et al., 2011: 59). Това формира схващането ни за креативността, изразена в следното: *Създаването на нещо ново, различно от стандартното, състоящо се на личен опит и практика, комбинативно, чиято съвкупност да реализира нова визия за даденото.*

Компетентността на студентите е съотнесена в три критерия за усвоени умения за приложение техниката на колажа. При първия от тях – „Избор на художник и картина, подходяща за репродуциране с техниката на колажа“, в петстепенната скала са обобщени изискванията в поставената задача, като един от основните показатели е картината да може да се реализира с деца в предучилищна възраст, освен това в композиционен план да е с обекти, познати на децата, композицията да не е сложна, да съдържа малък брой обекти на изобразяване. Тук могат да се приложат всички жанрове в изобразителното изкуство, с превес на: натюрморт, портрет и пейзаж. Вторият критерий е „Комбинативност на материалите и техниките на работа, характерни за колажа“. Това може да са всякакъв тип материали, които използвате във всекидневието – от парчета кашон и кутия, брошури, рекламни картички, мъх, дървени стърготини, канап, прежда, копчета, до вестник, списание, плат, памук. Изборът на материал е важен в изпълнението на колажа, но не е задължително да включва множество материали. Наблюденията ни показват, че децата например използват малко на брой материали, с които създават креативни комбинации и успешни колажи. За да се

подчертае дадено изображение или за да се доближи максимално до цвета в картината, се използват живописни или графични материали: акварелни, темперни бои, четки с объл връх или плоски, пастели, флумастри, цветни моливи. Третият критерий е най-съществен, но за да се реализира, не могат да се пренебрегнат предходните два. Той стои в основата на това изследване. За да се достигне до „Оригиналност и креативност при изпълнение на колажа“, трябва добре да се познава техниката, да се подхожда творчески, спонтанно, като игра, с подреждане, изпробване, опитване и опознаване. Чрез петстепенната скала са обобщени във възходящ план основните изисквания, съобразени с критериите и с изискванията в задачата.

Таблица 1. Критерии и показатели за изпълнение на колаж от студенти в педагогически специалности

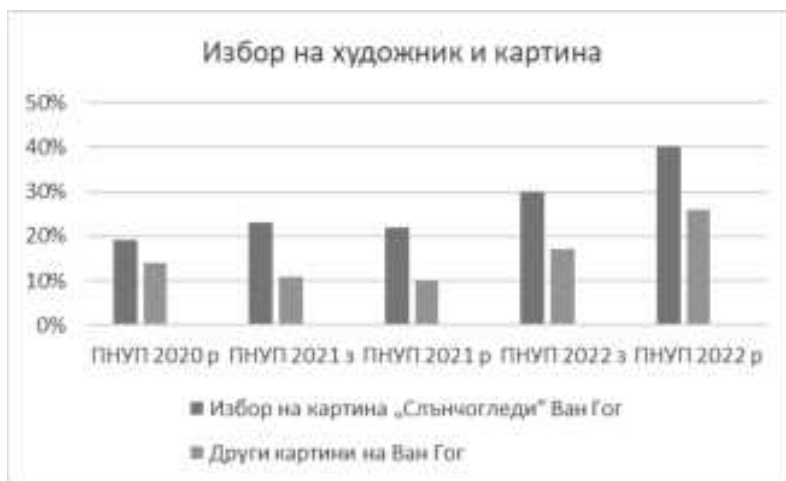
Критерии за установяване на степента на усвоените умения за приложение на техниката на колажа от студенти – бъдещи предучилищни учители	Степен на изпълнение на колажите				
	Много висока	Висока	Средна	Ниска	Много ниска
Избор на художник и картина, подходяща за репродуциране чрез техниката на колажа	<i>Отличен избор, съобразен с изискванията в задачата</i>	<i>Много добър избор, съобразен с изискванията в задачата</i>	<i>Добър избор, съобразен с изискванията в задачата</i>	<i>Лош избор, несъобразен с изискванията в задачата</i>	<i>Липса на избор</i>
Комбинативност на материалите и техниките на работа, характерни за колажа	<i>Оригинална и много висока степен на комбинативност с характерното за колажа</i>	<i>Висока степен на комбинативност с характерното за колажа</i>	<i>Частична степен на комбинативност с характерното за колажа</i>	<i>Хаотична комбинативност, несъобразена с характерното за колажа</i>	<i>Липса на комбинативност</i>
Оригиналност и креативност при изпълнение на колажа	<i>Забележителна степен на проявена оригиналност и креативност</i>	<i>Значителна степен на проявена оригиналност и креативност</i>	<i>Частично проявена степен на оригиналност и креативност</i>	<i>Пасивно проявена степен на оригиналност и креативност</i>	<i>Липса на проявена оригиналност и креативност</i>

КАРТИНИТЕ НА ВИНСЕНТ ВАН ГОГ – ИНТЕРПРЕТИРАНЕ С КОЛАЖ ОТ СТУДЕНТИ – ПРЕДУЧИЛИЩНИ ПЕДАГОЗИ – РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Почитта и удивлението към картините на нидерландския художник Винсент ван Гог продължават да създават интерес в различни сфери у любителите на изкуството. Творецът е силно заплепен от слънчогледите. Това е растението, което заема значителна част от неговата кариера и също така е символ на творчеството му, със своите очарователни цветови схеми и емоционални композиции. Ван Гог поставя важен акцент в изобразителното изкуство. Неговите картини продължават да са обект на внимание (Glassman, 2021). Дори стават обект на похищение (вандализъм) от екоактивисти през 2022 г. Те заливат с доматена супа картината „Слънчогледи“ в Лондон и се залепват за стената като протест срещу правителството, свързан с находещата на газ и нефт (Dural, 2022).

Ван Гог рисува 11 пъти слънчогледи в различни нюанси на жълтото, с малки нотки в зелено, с различна бройка на цветовете във ваза. Всъщност това са две серии: първата е създадена в Париж и цветовете в нея са легнали, а във втората част те са изправени във ваза и са нарисувани в Арл. Ван Гог изучава формата на цветето в най-малките му подробности – от пъпката до изсъхването му (Marianska, 2018). Той споделя с брат си Тео: „Слънчогледът е мой.“ Това всъщност наистина става синоним и може да се каже, че е негов подпис в творбите му. Когато Ван Гог почива, опечалените полагат слънчогледи на гроба му, изразявайки дълбоката възхита на художника от цветето. Всеки зрител в картините му е заплепен от красотата, емоционалността, креативността му и неговия значим почерк, отразен във всяко листенце на поставената с четката мазка върху платното (Glassman, 2021).

Връзката на това цвете с настоящата публикация е съществена. То заема значителна част от задълбочено авторово изследване, проведено през последните три години, и е отразено в предходни публикации. Творчески проект, насочен в интерпретирането на картини – произведения на изкуството, с техниката на колажа, цели провокиране на креативност у студенти – предучилищни педагози. Анализът показва, че честотата на преобладаващия избор на картина от страна на студентите във всички курсове е: „Слънчогледи“ на Винсент ван Гог (Диаграма 1), което дава основание да се проучат креативните им решения при интерпретирането и с колаж, и възможността за създаване на методическа рамка (стратегии), която да се прилага в обучението.

Диаграма 1. Графика на честота при избор на художник – Винсент ван Гог, „Слънчогледи“ и други картини на художника за интерпретиране с колаж

Честотата на избор на картина за интерпретиране с колаж от студентите, посочена при изпълнението на поставената задача, е следната: Най-често срещан е третият вариант „Дванайсет слънчогледа във ваза“ от 1888, подписаната диагонално, странично върху вазата със слънчогледите, на зелено-син фон, маслени бои върху платно, с размер 91x72, съхраняваща се в „Нова пинакотека“, Мюнхен, Германия (de. Wikipedia). Повече от 30%, от всички изпълнили задачата студенти от всички курсове са избрали тази картина. Почти същият е и процентът на избор на Винсент ван Гог и други негови картини, които са интерпретирани с колаж. Както е видно и от диаграма 1 при студентите от ПНУП задочно обучение 2022 и ПНУП редовно обучение 2022 има динамика при избора на „Слънчогледите“ и други произведения на художника. При последните ПНУП редовно обучение 2022, в средата на семестъра от онлайн среда се премина в присъствена форма на преподаване. Това даде възможност студентите да изпробват и експериментират техниката на колажа в реална учебна среда, което създаде условия за развие на уменията им, на комбинативността и това значително се отрази и върху постигнатите резултати. Напълно подкрепям виждането на Николова, че студентите трябва да работят в „автентична среда“, да изпълняват разнообразни задачи, с които да усъвършенстват знанията и уменията си, което ще се отрази на бъдещата им реализация като учители (Nikolova, 2022: 809).

Категорично може да се констатира, че по отношение на първия критерий за оценка на колажите: „Избор на художник и картина, подходяща за репродуциране с техниката на колажа“, всички групи изследвани студенти са направили отличен избор на художник и картина: Винсент ван Гог „Слънчогле-

ди“. Мотивите за избора, описани при изпълнение на задачата, са насочени към това, че картината е в жанра натюрморт, не би затруднила децата при изпълнението ѝ, могат да бъдат направени множество комбинации от материали и техники на изпълнение.

На фиг. 1 са подбрани тези три колажа от всички групи студенти, които представят интерпретация на картината „Дванайсет слънчогледа във ваза“ на синьо-зелен фон. И в трите колажа се наблюдава „Забележителна степен на проявена оригиналност и креативност“, както и „Оригинална и много висока степен на комбинативност с характерното за колажа“. В композиционен план студентите са съобразили разположението на цветята, формата на вазата. Използвали са различни структури хартия, допълнително са я оцветявали с боя, за да постигнат желания цвят. Средната е на светлосин фон, а останалите на бледо бежов. Единствено фонът не съответства на този от картината. По отношение на условието в задачата тези колажи да се изпълнят от деца бихме могли да изтъкнем, че тези примери са подходящи за четвърта подготвителна група (6–7-годишни деца) и могат да се реализират с тях. Предварително с помощта на педагога се подготвят материалите, изрязва се формата на вазата. Демонстрира се разположението на цветята, на тяхната форма, цвят и т.н. Тези колажи са изключителен пример за отношението на студентите при изпълнението на поставената задача, детайлното и прецизно изработване, независимо от малкото натрупан опит в областта на изобразителното изкуство, изпъква творческият им потенциал, който може да се развива и прилага в бъдещи подобни задачи.

Фиг. 1. Проявена много висока степен на креативност

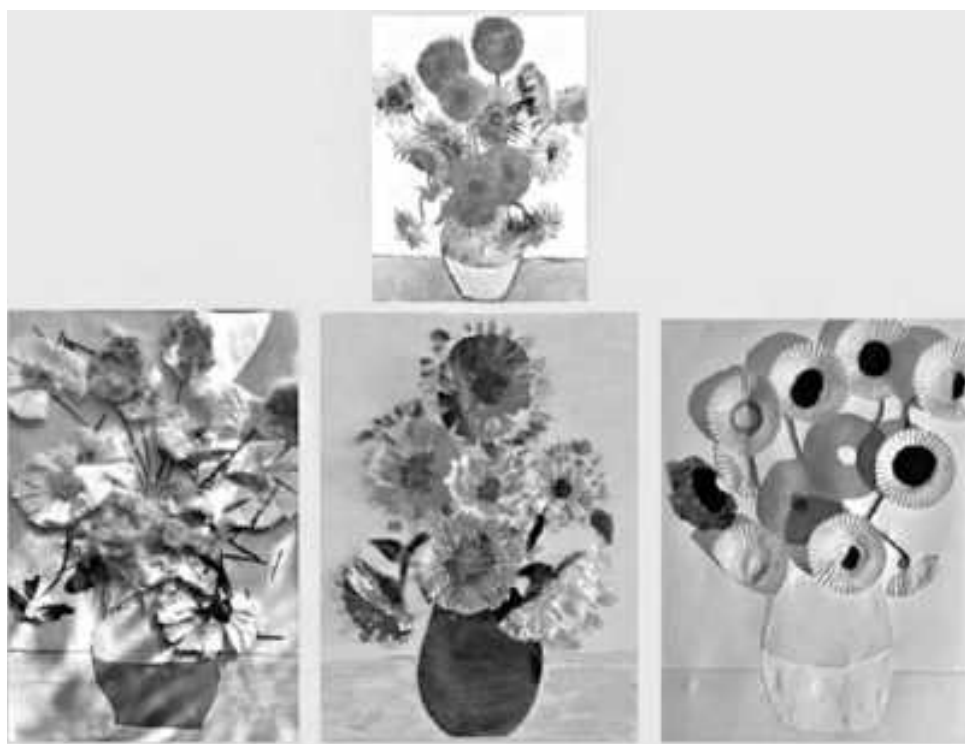
Като „Висока степен“ на проявена креативност от страна на студентите са посочените примери на фиг. 2. Безспорно студентите са представили оригинално и творческо решение при изпълнението им. Наблюдават се интересни комбинации от материали – вестници, списания, цветни хартии, семена, варива, дори паста. В композиционен план те са много близки до тези от картината, но ако ги наблюдаваме самостоятелно, без да гледаме оригинала, е възможно да не предположим, че това е интерпретация точно на тази картина. Това по никакъв начин не отрича креативността и проявената комбинативност, напротив. Тези интерпретации на студентите също биха могли да се реализират с децата в детската градина и те категорично отговарят на изискванията в задачата.

Фиг. 2. Проявена висока степен на креативност

Посочените примери на фиг. 3 са интерпретации на „Петнайсет слънчогледа“, в кафяво на жълт фон от 1888, която е притежание на Националната галерия в Лондон, Англия. Това е четвърти вариант на картината в размер 92,1x73, маслени бои върху платно (de. Wikipedia). Тя е нарисувана в Арл, Южна Франция, през август 1888 г. „Петнайсет слънчогледа“ сякаш избухват в обикновена керамична ваза на пламтящо жълт фон. Някои от цветовете са свежи, обградени с ореол от трептящи, подобни на пламък вен-

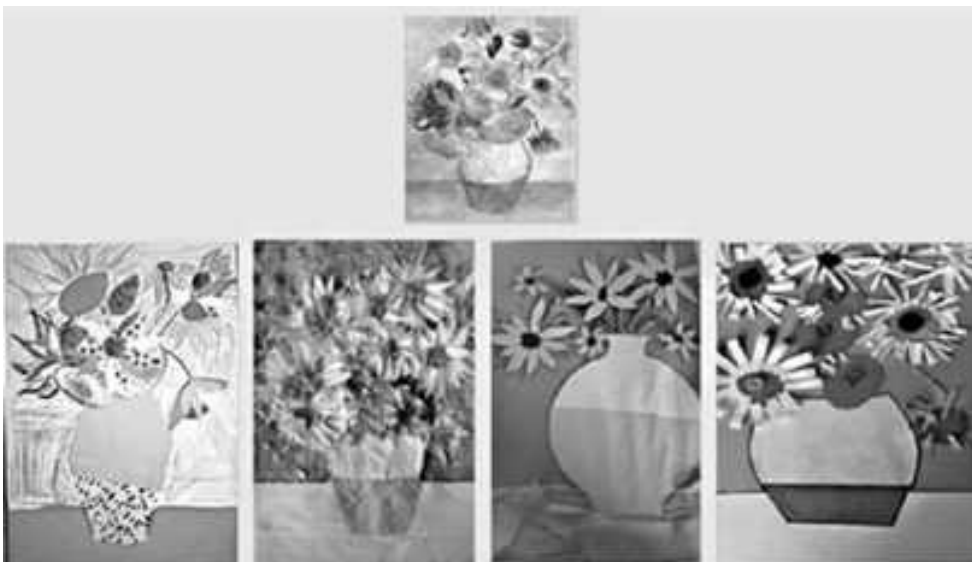
челистчета, други ще покълнат или са започнали да увяхват (Sook, 2014). За създаването на картините и процеса по рисуването на слънчевите картини разбираме от кореспонденцията, която Ван Гог води със своя брат Тео. Той разказва, че работи усърдно от изгрев слънце, за да улови светлината, защото цветовете увяхват и всичко „трябва да се рисува на един дъх“ (de. Wikipedia). При колажите на студентите в интерпретацията на картината е уловена тази яркост и нюанси на жълтото. Наблюдава се висока степен на проявена креативност именно по отношение на композицията и цвета. В трите примера композиционно всеки от колажите е идентичен с този от картината. Направен е чудесен избор на материали в първите два. За горната част на цвета на слънчогледите при първия са използвани кръгли памучни тампони, които са оцветени в ярко жълто и охра, зелената част е от откъсната зелена трева и листа. Интересен подход при два от колажите за избор на горната част на слънчогледа е, че са използвани хартиени кошнички за кексчета в бяло, като едните са оцветени в охра и оранжево, а другите в ярко жълто. Тези идеи за колажи също биха могли да се приложат с деца в детската градина. Като степен на сложност са подходящи за трета възрастова група (5–6-годишни деца).

Фиг. 3. Висока степен на креативност по отношение на композиция и цвят

Фиг. 4. Висока степен на комбинативност, приложима от деца

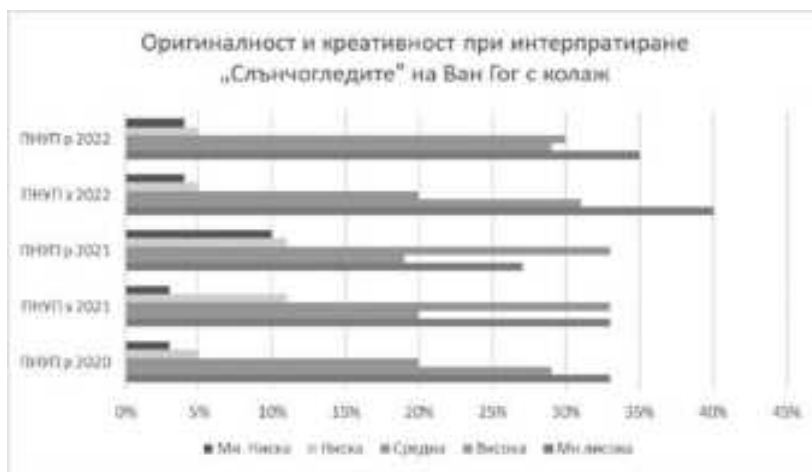
Фиг. 5. Висока степен на комбинативност, приложима от деца

Дадените примери на фиг. 4 и фиг. 5 отразяват висока степен на комбинативност по отношение на използваните материали. Всеки от тях е подходящ за приложение с деца от предучилищна възраст. Студентите са подхождали креативно при избора на материали. Преди, вестник, семена, канап, брошури, страница с кръстословици. Във всички формата на вазата е като тази

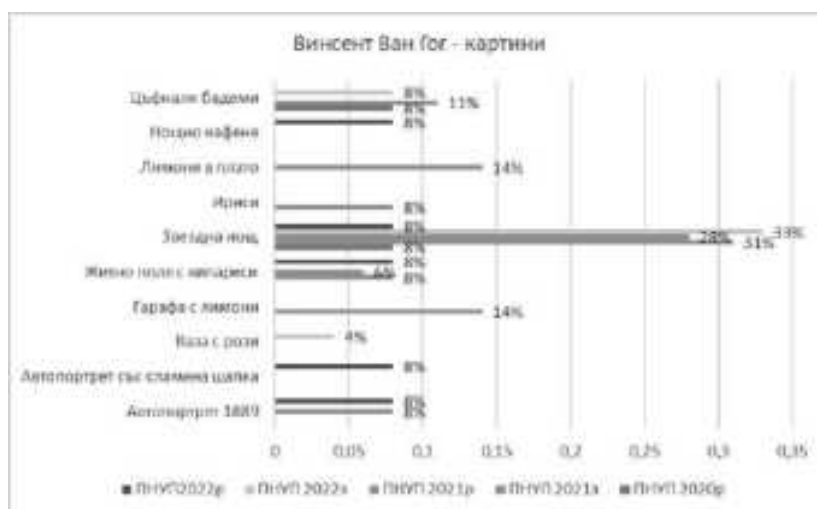
от картината. Разположението на цветовете е близко до децата, с повтарящи се изображения. В някои от тях са използвани цветни моливи за фона, пастели, други са на светлосиня основа. Това са интересни творчески решения.

Резултатите от изследването отразяват почти идентични стойности в показателите в петте изследвани групи. Наблюдава се във възходящ план изпълнението на колажите да се движи динамично, с отчетени високи стойности. В показателя „*Мн. висока*“ степен на изпълнение интерпретирането на картината на Ван Гог при една от групите (ПНУП з 2022) достига 40%. В посочените по-горе примери се вижда проявената изобретателност, творчески решения, играта с материите, вдъхновението от самата картина на Ван Гог. Следващата по степен стойност „*Висока*“ също се доближава до максималната. При групите на студентите от ПНУП р 2022; ПНУП з 2022 и ПНУП р 2020 стойностите са около 30%. Този резултат се дължи на това, че студентите са избрали интересни комбинации от материали, в един момент са се насочили повече към тях, отколкото към картината и детайлите в нея. В същото време са изхождали и от принципа за достъпност и възможността за приложение от децата в детската градина. Това предполага да се обогатят задачите към студентите за техниката на колажа, да се дадат примери, да се изпробват различни варианти, дори и в едно и също произведение (картина), за да се улови точната комбинация. В „*Средна*“ стойност се наблюдава пасивност при изпълнението. Възможно е точно тази група от студентите да не е разбрала същността на задачата, не се е фокусирала в спецификата на техниката. Забелязват се добри идеи, добър подбор на материали, но пасивност при изпълнението и отдалечаване от контекста на задачата. Може да се отчете евентуално недостатъчното време за изпълнението и/или друг фактор. Ниските стойности от „*Ниска*“ към „*Мн. ниска*“ също са близки в процентно отношение. Там резултатите от наблюдението показват, че изпълнението е по-скоро апликиране на обикновен натюрморт с гланцова или цветна хартия, дори и добавянето на друг материал, за да получи оценяване на задачата, без да е проявено специално отношение. Не може да се направи асоциация с картината, няма добри сходства в цветови и още по-малко в композиционен план. Като допълнителна мотивация при тези студенти е добре да се обърне внимание на любопитни факти около картината, създаването ѝ, отношението на Ван Гог към изпълнението. От друга страна, по отношение на колажа могат да се дадат множество примери. По този начин самият студент може да усети играта с материите и сам да създаде цветовете върху тези от тях, които иска да използва. Например с акварелна или темперна боя, с пастел, флумастер. Възможностите са многобройни и резултатите само от интерпретацията на тази картина предполагат използването на различни подходи при обучението на студентите. Оpozнаването на техниката, преплетено в разнообразни практически задачи, а още по-ценно – реализирани с децата от детската градина, е допълнителен стимул за креативни решения. Децата не бива да се плашат да сбъркат. При професионал-

ните художници, както е видно с примерите, посочени в това изследване, всяко нещо е експеримент, множество опити, варианти, упоритост и следване на желаното. Наблюденията ми над студентите показват бърз отказ от първоначалния замисъл при изпълнение на дадена задача, ако тя не се реализира точно по начина, който смятат за правилен. Във връзка с тези наблюдения е необходимо да се работи върху устойчивостта, упоритостта на обучаемите, задачата да се постави като провокация, предизвикателство. Чрез примери за подобни художествени търсения на различни художници това би могло да се постигне.

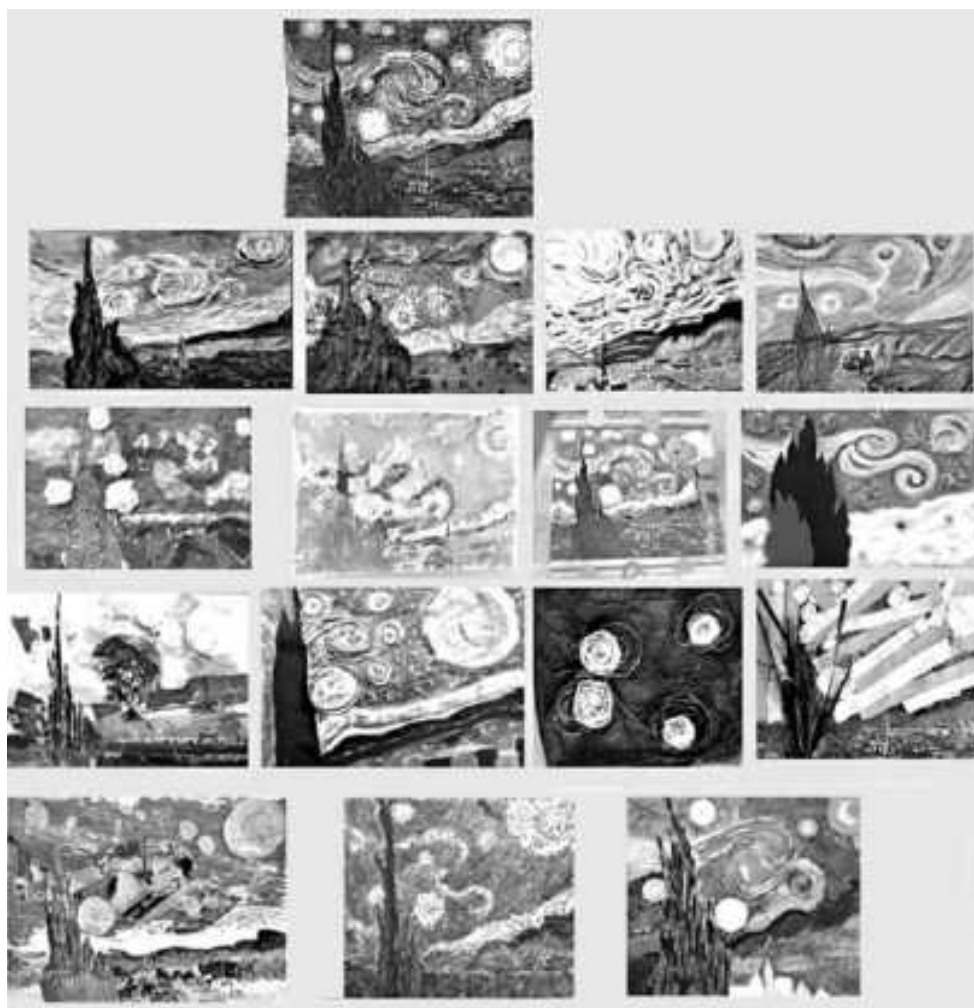
Диаграма 2. Проявена креативност при интерпретиране с колаж на „Слънчогледите“ на Ван Гог

Диаграма 3. Избор на картини за интерпретиране с колаж от студенти педагози

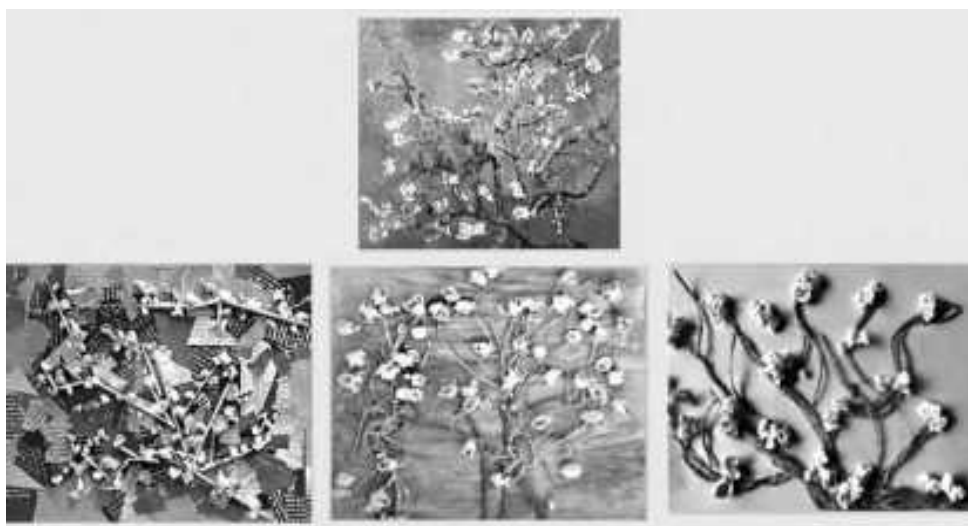
Следващата по предпочитания за интерпретиране от студентите картина на известния нидерландски художник е „Звездна нощ“. Студентите от всички изследвани групи са проявили интерес и към нея. Този избор може би не е случаен. След „Слънчогледите“ това е следващата по известност картина на Ван Гог. Тази картина също е рисувана с маслени бои върху платно. При нея доминира нощно небе, изпълнено с луна и звезди. Прилича на бурен циклон, с интензивно въртящи се шарки, като завихрени вълни, които са изпъстрени с ярки кълба – включително и полумесеца, най-вдясно и Венера, утринната звезда в ляво от центъра, заобиколени от концентрични кръгове от лъчиста и бяла светлина. Картината е отражение на преките наблюдения на художника, на неговото въображение, спомени и емоции. Например камбанарията на църквата прилича на типичните за родната му Нидерландия. Въртящите се форми в небето, от друга страна, съвпадат с публикувани астрономически наблюдения на облаци от прах и газ, известни като мъглявини. Едновременно балансирана и изразителна, композицията е структурирана от неговото подредено разположение на кипарисите, камбанарията и централните мъглявини, докато безбройните му къси мазки, нанесени с четката и гъсто нанесената боя, придават на повърхността ѝ едно вълнуващо движение. Такава комбинация от визуални контрасти е генерирана от художник, който намира красота и интерес в нощта, която за него е „много по-жива и богато оцветена от деня“. Последното е споделено в писмо до брат му Тео (МОМА).

Студентите са били заплени от картината. В техните интерпретации с техниката на колажа се наблюдава изключителна прецизност по отношение на композицията, интересен подбор на материали и техники на изпълнение. В повечето от тях цветовете също съответстват на тези от картината. Картината е сложна за интерпретиране от деца в предучилищна възраст. Някои от студентите обаче са проявили креативни решения, като максимално са опростили композицията и в същото време са запазили някои от съществени акценти в нея. Други са използвали цветна репродукция и са работили върху нея, трети са рисували основните части с водни или темперни бои и отгоре са добавяли различни материали. Една от студентките сподели, че е успяла да реализира идеята с деца от четвърта група (6–7-годишни). Децата са работили върху образа на направения от нея колаж и също са проявили творчески решения при изпълнението им. За тяхно улеснение тя им е предложила репродукцията и различни материали, които да наслагват, като ги залепват върху нея и след това да довършат с темперни бои.

Фиг. 6. Звездна нощ – колаж

Възможностите за работа са многобройни както със студентите, така и с децата. Може би ще е по-удачно картината да се предложи за интерпретация на деца от начална училищна възраст. За да се видят реално резултатите и да може да се заключи категорично за коя от двете възрастови групи е по-удачно за приложение, е добре да се проведе изследване, което може да бъде отразено в следващи публикации.

Фиг. 7. „Цъфнали бадеми“ – колаж

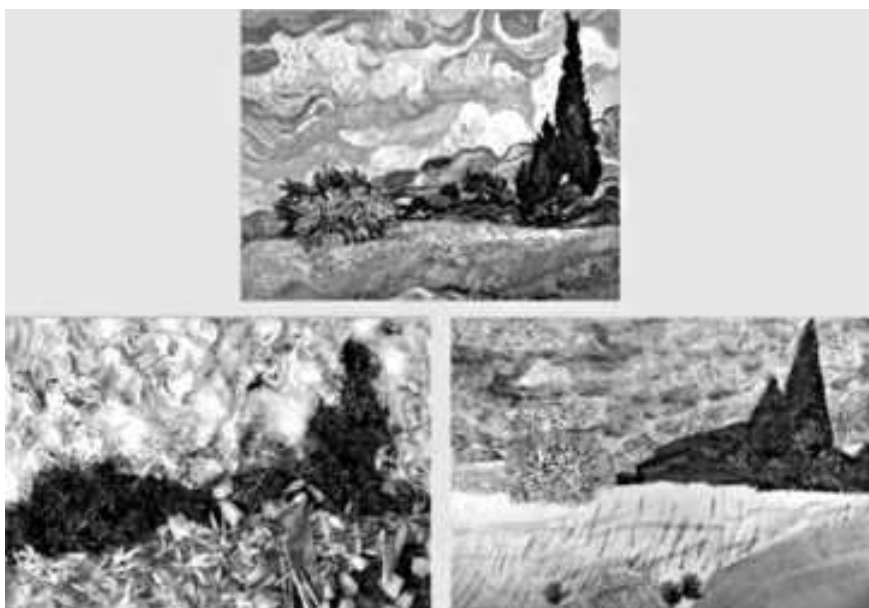

Фиг. 8. „Лимони в плато“ и „Лимони в гарафа“ – колаж

Следващите три картини – „Цъфнали бадеми“, „Лимони в плато“ и „Лимони в гарафа“, се нареждат на трето място като избор от страна на студентите. Това е отразено в Диаграма 3. „Цъфнали бадеми“ в първия колаж е направен от студентка (ПНУП р. 2020), която е проявила забележителна креативност от гледна точка на избор на материали и изпълнение. За основата са използвани множество изрезки в различни сини нюанси, не са същите като тези в картината, но е предложено оригинално и добро решение. Клоните са направени от пластмасови клечки (за уши), като частта с тампона е изрязана за бялата част на цъфналите дървета и допълнена с топчета от жълта салфетка. При другите два колажа за цветовете са използвани пуканки, които са залепени – в единия от тях за клоните е използван канап, а в другия – усукана кафява хартия. Всички съответстват на поставените изисквания, достъпни са и могат да се приложат и в по-малките групи на детската градина. Картината е нарисувана в Арл, по същото време като „Слънчогледите“ (1888). Пристигайки през пролетта в Южна Франция, художникът е пленен от цветовете. Интересен е подходът му при изобразяването на цъфналите клони, символ на зараждащия се живот, сякаш плуват в небесната шир. Тук ясно се вижда и влечението му към японската живопис, в тъмните контури, очертаващи клоните и разположението им (Fell, 2001).

Колажите „Лимони в плато“ и „Лимони в гарафа“ са отражение на картината в композиционен и цветови план. Те са изключително прецизно пресъздадени със средствата за колажа. Апликираните елементи с равномерни остри линии на четката са нанесени върху обектите в натюрморта като тези в картината. Под бялото плато, където са разположени лимоните, има синьо-виолетова сянка, която кореспондира с жълтия цвят на лимоните и засилва сиянието им. В колажите не е акцентирано на това, но детайлът е уловен в известна степен. В колажа „Лимони в гарафа“ студентката е интерпретирала картината, като вместо топла гама за фона на тапета, на който е разположен натюрмортът, е използвала студена гама, но в същото време е спазила композицията като тази в картината. За да засили ефектът на резките линии в нея, е използвала флумастер, с който е допълнила колажа. Правят впечатление добрият избор и изпълнение.

Кипарисите са друг обект, който е впечатлявал художника Ван Гог и се среща в множество негови картини. Интересни са интерпретациите с колаж на студентите. Забелязват се оригинални комбинации на материи и цветове. В единия колаж са използвани повече естествени материали като мъх за кипариса и храстите в далечината, а житното поле е пресъздадено с малки стърготини, допълнени с парчета, оцветени в зелено, в светло и тъмно – за целта е използван дунапрен. Небето е пресъздадено с памук, допълнително оцветен в светло- и бледосиньо. За другия колаж са използвани списания, допълнително декорирани с флумастер, а небето и облаците са оформени с маслен пастел. Може да се заключи, че и двете са подходящи за реализиране с деца в предучилищна възраст (6–7-годишни).

Фиг. 9. „Житно поле с кипариси“ – колаж

Фиг. 10. „Ириси“ – колаж

„Ириси“ (Перуники) – от френски език: les Iris, е картина на Ван Гог, рисувана през 1889 г. В нея се вижда влиянието на японския стил *ukiyo-e*, изразен в силните очертания на необичайни ъгли, което се забелязва и в други негови творби („Цъфнали бадеми“). Сходството е по отношение на очертания в черно контур на обектите. От 2008 г. насам картината се поддържа в списъка на най-скъпо платените картини. Тя е притежание на музея „Гети“ в Лос Анджелис, САЩ. Интерпретацията на студентката е изумителна. Прекрасно пресъздадена в съзвучие с поставената задача, с естествени материали: трева, цветя, леща за почвата, залепени върху нежна основа, в бледосиньо и зелено, нанесено с пастел.

Фиг. 11. „Автопортрет“ – колаж

Фиг. 12. „Автопортрет със сламена шапка“ – колаж

Известни са не по-малко от 35 авторски портрета на Ван Гог. За неговата външност се знае по нарисваните от него автопортрети. Той ги създава, защото иска да практикува в рисуването на хора, но няма възможност да плаща на модели. В повечето от тези автопортрети той е сериозен и чрез различните цветови комбинации засилва емоционалното състояние (vangoghmuseum.nl). В тези картини той използва мазките с четката, като ги насочва в една сякаш обработка на лицето, главата, следвайки извивките, грапавостта в брадата

и косата. В автопортрета със сламена шапка виждаме Ван Гог като градски жител. В този автопортрет също прави впечатление изследването на цвета. Разсейването на светлинните лъчи при пречупването им, което дава възможност на художника да допълва цветовете, да ги съпоставя един до друг, за да изпъкне блясъка. Ван Гог използва оранжеви акценти, за да подчертае синия фон на творбата, имитирайки цвета на брадата на твореца. Косата, очите и сламената шапка са оформени с нотки на червено и зелено (пак там).

Интересен е подходът на интерпретацията от студентите. При първия колаж е използван един и същи материал – изрезки от вестници, контрастни, ярки и различни от тези в автопортрета, допълнени от розова хартия за реверите на сакото, и оранжево-резедаво, ръждиво, точно като цвета на брадата му, която в този портрет е монохроматична в студени тонове. Това му придава модерен, съвременен вид. Като основа е използвано цветно копие, репродукция на портрета, върху който са залепени изрезките. Проявена е креативност, изразена чрез минимален брой материали, вдъхваща нов живот на портрета. При интерпретацията на „Автопортрет със сламена шапка“ отново е използвана снимка на портрета в черно-бяло, върху която са разположени акцентите в портрета. Сламената шапка е направена от канап, плътно следваща формата ѝ, сакото е оформено от цветна хартия, придаващо свежест. Очертанията на лицето са допълнени с черен маркер. Тук също е проявена висока степен на оригиналност, отново с малко на брой елементи, но придаваща свежест и друго виждане за портрета.

Фиг. 13. „Рози“ – колаж

Фиг. 14. „Нощно кафене“ – колаж

Последните две картини, които студентите са интерпретирани с колаж от богатата колекция на художника, са: „Рози“ и „Нощно кафене“ (фиг. 13 и 14).

В картината „Рози“ се наблюдават следи от розово по плата, на масата и розови листенца в някои от цветовете на розите. Тези толкова леко доловими оттенъци на розовото сякаш са избледнели с времето, създават усещането и напомнят за предишното по-ярко платно от розови рози, на жълто-зелен фон в зелена ваза: „Натюрморт: Ваза с розови рози“ (Metmuseum). Интерпретацията с колаж също като предходните е направена само с един материал – за цвета на розите са използвани снопове памук, а останалата част е направена с темперна боя, като тя е максимално близка до композицията, цвета и текстурата на картината. Забелязват се резките мазки на четката във вазата. Цветовете са допълнени с бледо зелено и розово. Колажът е изключително добре изпълнен.

Както в повечето картини на Ван Гог, така и тук, в „Тераса на нощно кафене“, ясно се наблюдава контрастът между синьото и жълтото, подчертаването на светлината, на сиянието, от нощната лампа. Светлината е водещ мотив в повечето картини на твореца. В силуета на оранжевия под на кафенето и прилежащите прозорец и врати се откриват обърнатата форма на синьото небе, разпръснатите дискове на звездите, които са съчетани в елипсовидните платове отдолу. Най-привлекателният аспект на картината е резкият контраст между топлите жълти, зелени и оранжеви цветове под наситеното синьо звездно

небе. То е подсилено от тъмносиньото на къщите, които се виждат в заден план (10 Secrets of Café terrace at night).

Интерпретацията с колаж е впечатляваща. Отново не са използвани множество материали, но изпълнението е подчертано с усещането за нощното кафене, добавени са типичните за времето сервитьори. Както в предходните интерпретации е използвана цветна репродукция на картината, върху която са наслагвани и залепени елементите. Има дори релефни елементи на квилинг, за да се подчертае блясъкът на звездите. Добавени са пайети и блещукащи камъчета. Приложен е изключителен творчески подход.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Техниката на колажа в интерпретиране на картини на известни художници от страна на студентите в педагогически специалности дават основание за заключения във връзка с резултатите от настоящото изследване, с цел извеждане на стратегии, методическа рамка за подобряване и усъвършенстване естеството на преподаване и проява на иновативност. Чрез целенасочената работа на обучение в техниката на колажа се очертаха множество позитиви за развитие в креативност, гъвкавост, творческо мислене и ефективност. В същото време изпъкнаха и недостатъци, които чрез обучение и допълнителна работа да бъдат изведени в позитиви. Очертава се заключението, че работата трябва да се насочи към подбор на подходящи примери от художествената практика на творците художници, като стимул, провокация, за лично търсене на студента, за откриване на непознати хоризонти чрез техниката на колажа и при избора на други подходящи техники. В настоящото изследване се фокусирахме върху картините на Ван Гог и интерпретирането им от студентите с колаж. Този подход може да бъде приложен и при други произведения на изкуството. В значителна част от интерпретациите на студентите влиянието на творческия потенциал, заложен в самото произведение – картина, създаде условия за спонтанно творческо решение от страна на студентите. За да се усъвършенстват резултатите, може да се работи по отношение на цветовете, нюансите, за да се подчертае например светлият цвят чрез тъмния цвят, чрез контраста, за да се постигне хармонията. Би могло да се работи за това как да се придаде грубостта на материята например чрез наслояване, с детайлизиране, с нанасяне на рязка мазка, с линията на четката. Това би довело до засилване ефекта на колажа. Същото може да се направи и чрез наслагването, налепването на множество хартия – многослойното апликиране. Техниката на колажа дава множество неизчерпаеми възможности за практическа реализация. Тя е подходяща за приложение както със студенти, така и с деца. Важно условие е да се подберат подходящите средства, да се определят дадените критерии и да се създадат подходящите условия за проява на креативност.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Art in Context. (2022). Famous Collage Artists – A Look at Notable Artists and Their Collage Art [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://artincontext.org/famous-collage-artists/>
- Artfilemagazine. (2022). Famous Collage Artists – A Look at Celebrated Collage Art and Artists [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://artfilemagazine.com/famous-collage-artists/>
- Braque, G. (2022). The Art story. Collage. [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://www.theartstory.org/definition/collage/>
- Desev, L., Brik, S., & Desev, N. (2011). *Psihologia na tvorchestvoto. Teoretichni problemi, empirichno izsledvane, kreativni zadachi.* [Десев, Л., Брик, С., & Десев, Н. (2011). Психология на творчеството. Теоретични проблеми, емпирично изследване, креативни задачи.] Sofia: Paradigma.
- Dural, J. (2023). Екоактивисти zalyaha sus supa „Slunchogledite“ na Van Gog. [Дурал, Дж. (2023). Екоактивисти заляха със супа „Слънчогледите“ на Ван Гог.] BNT Novini [viewed 20.03.2023]. Available from: <https://bntnews.bg/news/ekoaktivisti-zalyaha-sas-supu-slanhogledite-na-van-gog-1210658news.html>
- Gersh-Nesic, B. (2015). Art History Definition: Collage. About.com Education. [viewed 19.03.2023]. Available from: <http://www.weinerelementary.org/picasso-and-collage.html>
- Glassman, G. (2021) 34TH Street. The Story of Van Gogh’s Sunflowers [viewed 05.08.2022]. Available from: <https://www.34st.com/article/2021/04/van-gogh-sunflowers-gauguin-post-impressionism%20->
- Fell, D. *Van Gogh’s Gardens.* (2001). United Kingdom, Simon & Schuster. [viewed 27.07.2022] Available from: https://books.google.bg/books?id=QssD77mFRkkC&pg=PA25&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Franceschini, C. (2023). Papier collé. *Artex. Art dictionary.* [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://www.artlex.com/papier-colle/>
- Hodzh, S. (2007). Pikaso. Velikite hudojnicí. [Ходж, С. (2007). Пикасо. Великите художници] Plovdiv: Hermes, p. 22.
- Marianska, E. (2017). Diviyat matis I nai-divata mu kartina. [Марианска, Е., (2017). „Дивият“ Матис и „най-дивата“ му картина – „Ганцът“. Impresio. [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://impresio.dir.bg/ikoni/diviyat-matis-i-nay-divata-mu-kartina-tantsat>
- Marianska, E. (2018). Fatalnoto priatelstvo na Van Gog s Pol Gogen. [Марианска, Е. (2018). Фаталното приятелство на Ван Гог с Пол Гоген] Impresio [viewed 17.07.2022]. Available from: <https://impresio.dir.bg/palitra/fatalnoto-priatelstvo-na-van-gog-s-pol-gogen>
- Masterworks Fine Art Gallery, (2023). Georges Braque and Pablo Picasso. [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://news.masterworksfineart.com/2017/07/11/georges-braque-and-pablo-picasso>, Metmuseum
- Mihailova, G. (2022). Prilojenie na kolaj pri interpretirane „Slunchogledite“ na Van Gog – kreativni praktiki s deca v preduchilishna vuzrast [Михайлова, Г. (2022). Приложение на колаж при интерпретиране „Слънчогледите на Ван Гог – креативни практики с деца в предучилищна възраст. KNOWLEDGE, Knowledge International journal, Vol. 53.2] Kavala, Greece, p.371–380
- MOMA, Henri Matisse (2014). The cut-outs [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2014/matisse/the-cut-outs.html>

MOMA, Learning. The Starry Night. Vincent van Gogh [viewed 27.03.2023]. Available from: https://www.moma.org/learn/moma_learning/vincent-van-gogh-the-starry-night-1889/

Neve, R. (2014). Matisse and his collages, *AnOther*. [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://www.anothermag.com/art-photography/3562/matisse-and-his-collages>

Nikolova, J. (2022). Maistorskite klasove i roliata im za povishavane profesionalnata podgotovka na budeshnite pedagogi. [Николова, Й. (2022). Майсторските класове и ролята им за професионалната подготовка на бъдещите педагози.] *Sofia, Pedagogika*, Vol. 94, № 6.

Robinson, K., & Aronika, L. (2017). Kreativnite uchilishta. [Робинсън, К., & Ароника, Л. (2017). Креативните училища.] Sofia: RAABE.

Sook, Al. BBC Culture. Van Gogh's Sunflowers: The unknown history [viewed 27.07.2022]. Available, from: <https://www.bbc.com/culture/article/20140120-van-goghs-flower-power>

Tate Modern Exhibition. (2014). Henri Matisse. Cut-outs. [viewed 19.03.2023]. Available, from: <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/henri-matisse-cut-outs>

The Metropolitan Museum of Art. (2023). Jazz [viewed 19.03.2023]. Available from: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/353770>

The Van Gogh museum. [viewed 27.03.2023]. Available from: <https://www.vangoghmuseum.nl/en/art-and-stories/stories/5-things-you-need-to-know-about-van-goghs-self-portraits>

Wikipedia. De. Sonnenblumen van Gogh [Интернет енциклопедия Уикипедия: Слънчогледи] [viewed 27.07.2022]

Available from: [https://de.wikipedia.org/wiki/Sonnenblumen_\(van_Gogh\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Sonnenblumen_(van_Gogh)) 10 Secrets of Café Terrace at Night by Vinsent van Gogh [viewed 27.03.2023] Available from: <https://www.vincentvangogh.org/cafe-at-night.jsp>

ЗА АВТОРА

Гл. ас. д-р Гергана Михайлова е преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“, ФНОИ, катедра „Предучилищна и медийна педагогика“.

Нейните области на научни интереси са: теория и методика на изобразителното изкуство в предучилищна възраст, дидактика на изобразителното изкуство, илюстрация, колаж и др. Съавтор е в учебници по изобразително изкуство за 1.–4. клас и поредица от познавателни книжки за предучилищна възраст. Има 39 публикации.

Контакт: София, бул. Шипченски проход № 69А

Email: mihajlovan@uni-sofia.bg

ABOUT THE AUTHOR

Chief Assistant Dr Gergana Mihailova is a lecturer at the Faculty of Educational Studies and the Arts, SU “St. Kliment Ohridski”, Department „Preschool and Media Pedagogy“. Her research interests are in the field of theory and methodology of fine art in preschool age, didactics of fine art, illustration, collage, etc. She is a co-author of art textbooks for primary school and an educational series for preschoolers. She has 39 publications.

Contact: Sofia, Shipchenski Prohod Blvd. No. 69A

Email: mihajlovan@uni-sofia.bg